

Nathans hankat

Af Vilhjálmur Örn Vilhjálmsson

Jødernes historie i Island er ikke omfattende, og ville næppe give materiale nok til en hel bog. De islandske jøders historie er dog blevet fortalt i nogle artikler, blandt andet i RAMBAM. I 1993 skrev den 14-årige Daniel Nathan en spændende artikel om sin oldefar, Fritz Heymann Nathan, som drev et betydeligt importfirma i Island i begyndelsen af forrige århundrede. Den historie var meget interessant for mig, eftersom min bedstefar og onkel havde fortalt mig om Fritz Nathan, som de huskede meget godt. Da min far kom fra Holland til Island, gik han til firmaet *Nathan & Olsen* i håbet om at blive ansat der. Det var efter krigen. Fritz Nathan døde i 1942 og firmaet var for længst gået over til andre ejere, som dog har beholdt navnet til den dag i dag, nu sidst som del af koncernen *1912*. Min far fik nu ikke noget arbejde hos Olsen, men åbnede kort tid senere sit eget importfirma, *Amsterdam*.

Under et kortere besøg på Reykjavíks hovedbibliotek og byarkiv i 2007, besluttede jeg mig for at overse bibliotekets elevatorer og få lidt kondi ved at tage trappen ned fra bibliotekets 4. sal. Mellem 2. og 3. sal fik jeg øje på en gulnet indrammet plakat, som hang på den runde trappegang. Plakaten taler for sig selv:

NYHEDSBLAD
10 KR. PENGE TILBYDES 10 KR.
En sund hankat, trefarvet,
men ikke med blå eller grå farver,
(og ikke påmalet)
ønskes købt
med det samme.
= Kontant betaling 10 kr. =
FR. NATHAN
Agent Hafnarstræti 20¹

Fritz Nathan har haft en usædvanlig form for humor, og hans ønske om en trefarvet kat har af gode grunde fundet vej til Reykjavíks stadsarkiv.

Om han fik sin kat, ved vi ikke. En regulær musejægers farve betyder vel ikke så meget, og katten har nu nok været tænkt som et kæledyr for ham selv eller hans kone, Amelie (f. Friedmann), som han ægtede i 1917. Dagen efter at de to blev gift i Stockholm, blev brylluppet annonceret i Reykjavíks blade. Amelie opholdt sig ét år med Fritz i Island. Det er nok dét år katten kommer ind i billedet.²

Lige som Nathans hankat sikkert gjorde det for 90 år siden, strejfede jeg i foråret 2009 rundt i Reykjavíks travle midtby på sporet af Fritz Nathans foretagsomhed. Jeg kunne på forhånd opgive Hverfisgata 2, hvor han i 1907 åbnede sin grossistvirksomhed og en lille butik. Den bygning eksisterer slet ikke mere. Herfra gik jeg et par hundrede meter ned til Hafnarstræti 21, hvor Nathan i 1920 stiftede firmaet *Nathan & Olsen* sammen med kompagnonen Carl Olsen. Fritz Nathan boede selv i huset lige overfor. Handelsbygningen, et norsk træhus, blev for nogle år siden flyttet væk i sin helhed til en omfattende renovation. I 2008 blev huset flyttet til en ny grund et andet sted i centrum af Reykjavík. Lidt længere mod vest i Aðalstræti, Reykjavíks hovedgade, havde firmaet en butik i nr. 9, men huset blev erstattet af et andet hus i 1930-erne. Det hus, som tilhørte en dansk købmand Eigil Jacobsen, bærer Davidstjernen. Huset husede ligeledes en frimurerloge, og som bekendt bruger frimurerne også Davidstjernen som et af deres symboler. Grundet navnet Jacobsen og stjernen, var der mange fremmede som gik ud fra at Reykjavíks synagoge måtte befinde sig i dette hus.

FREGNMIÐI

10 KR. PENINGAR I BODL 10 KR.

Heilbrigður **fressköttur**, þrítitur,

en ekki með bláum eða gráum lit

(og ekki málaður),

**Óskast til kaups
nú þegar.**

== Borgast út í hönd með 10 kr. ==

FR. NATHAN

umboðssali

Hafnarstræti 20¹

Fig. 1. Fritz Nathans annonceopslag fra ca. 1917. Det er trykt med tilladelse fra Borgarskjalasafn Reykjavíkur (Reykjavíks Byarkiv), som opbevarer dette eneste eksemplar af Nathans annonce, et stykke islandsk-jødisk klenodie. Foto Reykjavíks Byarkiv.

Fig. 2. Dette hus, i hjertet af Reykjavík, lod Fritz Nathan og hans kompagnon bygge. Det blev færdigbygget i 1918. Desværre er renovationer i de seneste årtier gået hårdt over nogle af de spændende detaljer som huset havde i begyndelsen. Foto: Forfatteren.

Herfra er der kun 50 meter til hjørnet af Pósthússtræti og Aðalstræti, hvor det største mindesmærke over Fritz Heymann Nathans aktiviteter i Island står. Den bygning, som husede firmaet fra 1917/18. Før den blev bygget færdig, annoncerede man i 1916 med at huset ville blive forsynet med el-belysning. I 1919 blev der med Fritz Nathans tilladelse afholdt Islands første konkurrence i maskinskrivning. Husets historie er mangfoldig. Her har der blandt andet været et apotek, parfumeri, en restaurant og kommunekontorer.

Dette prægtige hus forbandt jeg som barn med udlandet. Da det blev bygget, var det den største bygning i Reykjavík, et kosmopolitisk mesterværk i en slags jugendstil, omringet af den lille købstads lave træhuse med bølgeblikstage. Det er et flot mindesmærke om jødernes historie i Island.

Firmaet *Nathan & Olsen* kom i modgang efter første Verdenskrig og senere på grund af handelsrestriktioner. *Nathan & Olsen* flyttede deres aktiviteter ud fra den store bygning i Aðalstræti, lidt længere mod vest til Reykjavíks ældste bydel, til Vesturgata nr. 2. Her havde firmaet til huse helt frem til 1968. Bygningen, som stadig står der, har nu fået *Nathan & Olsens* første hus, som blev flyttet fra Hafnarstræti 21, som genbo. Nathan og hans fæller har efterladt sig spor overalt i Reykjavík.

Firmaet havde også en overgang filialer i alle landsdele, i købstæderne Akureyri, Seyðisfjörður og Ísafjörður. Fritz Nathan rejste meget rundt i Island i de tidligste år, satte mange islandske forretninger i gang og hjalp unge, islandske købmænd med at bygge et varelager op, uden at kræve økonomiske garantier. Firmaet ejede en overgang flere skibe til transport af den klipfisk som skulle til Italien, samt alle de nødvendigheder og luksusvarer som kompagnonerne bragte til Island. Forfatterens oldefar, der normalt arbejdede som styrmand for fiskeeksportøren *Zoëga*, sejlede også med fisk for Nathan. Fritz Nathan var vellidt af alle i Island, og når han kom til Island, efter sine halvårige ophold i Danmark, stod hans navn altid på listen over fornemme passagerer, som blev trykt i aviserne. En trefarvet kat var vist også en del af historien.

LITTERATUR

Gunnar Magnússon: "Nathan & Olsen fjórtíu ára", *Friðs Verslun*, 14. Árg. 1952, 1.-2. hefti 1952, s. 10-13, 1952.

Daniel Nathan: "En islandsk-jødisk saga", *RAMBAM* 2, s. 83-87, 1993.

Elín Pálm dóttir: "Faðirinn var hálf t árið á Íslandi" [Faren var det halve år i Island, interview med Ove Nathan], *Morgunblaðið*, 9. november, 1980, s. 21, 1980.

Vilhjálmur Örn Vilhjálmsson: "En islandsk-jødisk annal", *RAMBAM* 12, s.102-116, 2003.